
تبیین چگونگی تأثیر تصاویر در معماری داخلی بر سلامتی و درمان بر مبنای طب سنتی

وحیده رحیمی مهر*

مهرزاد مهربانی**

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۲۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۳/۸

چکیده

در طب سنتی ایران، محیط به دلیل تأثیر بر ادراک، متغیری جدی در سلامت افراد است. در این طب، تصاویر به عنوان یکی از عوامل مؤثر محیطی جهت افزایش پتانسل‌های چندحسی مورد توجه است زیرا اشکال به علت داشتن خصوصیات گویا و معنادار، کارکردهای مهمی در حفظ سلامتی و درمان دارد. به همین دلیل طبیبان، استفاده از تصاویر را برای افزایش قابلیت‌های محیطی توصیه می‌کنند. هدف این پژوهش کیفی، بررسی تأثیر تصاویر در سلامت انسان از دیدگاه طب سنتی، با توجه به چگونگی تأثیر تصاویر است. برای رسیدن به هدف، بعد از بررسی تصاویر در معماری و مبانای طب، براساس کلیدواژه‌های تحقیق، توصیه‌های مربوط به تأثیر تصاویر و نقوش بر سلامتی و درمان از منابع طبیبی و تاریخی مورد بررسی قرار گرفت. سپس با بهره‌گیری از مبانای فلسفه طب به بیان تأثیرگذاری تصاویر بر انسان پرداخته شد. یافته‌ها نشان داد که نگرش طب به رابطه انسان و محیط، نگرشی تعاملی - تطابقی است و تصاویر با ویژگی‌های مزاجی خاص خود که به هندسه (شکل)، رنگ و مضمون تصویر وابسته است، از طریق ادراک، بر اعراض نفسانی انسان تأثیر می‌گذارند و باعث تغییر در زنجیره امور طبیعی می‌شوند. درنتیجه با برهم‌زدن یا برقراری تعادل مزاج بر سلامتی انسان، تأثیر می‌گذارد. بنابراین اگر معماران با توجه به نیاز کاربران در بنا از اشکال و تصاویر با رنگ‌های مناسب بهره گیرند، می‌توانند معماری سلامت‌محور را برای کاربر ایجاد کنند.

کلیدواژه‌ها: طب، تصویر، نقش، رنگ، معماری، سلامتی و درمان

*. استادیار گروه معماری، دانشکده هنر، معماری و شهرسازی واحد کرمان، دانشگاه آزاد اسلامی، کرمان، ایران (نویسنده مسئول).

Email: rahimimehr@iauk.ac.ir

** استادیار گروه طب سنتی، دانشکده طب سنتی، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی، کرمان، ایران.

Email: mzmehrbani@sbmu.ac.ir

مرکز تحقیقات داروهای گیاهی و سنتی، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، کرمان، ایران.

مقدمه

تأثیر معماری در برآوردن نیازهای روحی و روانی امری تردیدناپذیر بوده است چرا که ساختار محیط بر ادراک انسان از محیط تأثیر می‌گذارد و اعمال واکنش‌های احساسی او را هدایت می‌کند. چنانچه واکنش احساسی اشخاص در برخورد با ساختمان‌های متفاوت، ارزیابی و ثابت شده است (گروتز، ۱۳۸۹: ۳۴۰). بنابراین فرایندهای ذهنی که امروزه در علوم عصب شناسی به آن پرداخته می‌شود، از محیط فیزیکی انسان متأثر است و استفاده از این علوم در معماری در حال گسترش است. این رویکرد در معماری به تأثیر محیط ساخته‌شده بر مغز می‌پردازد (De Paiva, 2016: 1) زیرا هنگام مشاهده تصویر، مسیری در قاعده مغز، پیام را از قشر بینایی یعنی شبکه چشم به منطقه پراهیپوکامپ می‌رساند. سلول‌های عصبی اطراف این مسیر گیرنده‌های زیادی برای دریافت اندرفین دارند که با دیدن صحنه زیبای سلول‌های عصبی این مسیر غنی از اندرفین فعال می‌شود و بر انسان تأثیر مثبت می‌گذارد. غیر از تأثیر منظره از نظر زیبایی‌شناختی، رنگ، عمق و حرکت در تصاویر هم باعث ارسال امواج بیشتری به طرف سلول‌ها می‌شود و اندرفین بیشتری ترشح شود (استراشترنبرگ، ۱۳۹۴: ۴۳).

بنابراین تصاویر تأثیر بسیار زیادی در مغز دارند و همین موضوع سبب شده که تصاویر به عنوان یکی از فاکتورهای شفابخشی در معماری مد نظر قرار گیرد. چنانچه آثار معماری به‌جای‌مانده از تمدن‌های قدیم نشان می‌دهد که انسان‌ها محیط زندگی خود را با عناصر هنری مختلف تزئین می‌کرده‌اند و در طول تاریخ، نگارگری، اصلی‌ترین عنصر هنرپردازی بوده که به تحریک بینایی و افزایش پتانسیل چندحسی معماری کمک می‌کرده است (Rolim & Canuto, 2016: 142). از آنجا که برداشت‌های ذهنی افراد از فضاهای معماری و تجربیات آن‌ها در فضاها با دانش علوم اعصاب در زمینه ادراک و جهت‌گیری فضایی مرتبط و هماهنگ است (Morichetto, Wijk, Nylander, 2012: 112)، تصویر و رنگ درمانی به عنوان شاخه‌ای از طب مکمل مورد توجه است و سال‌های متمادی تأثیر خود را بر ذهن، رفتار،

تعادل فکری و جسمی؛ در ایجاد شادمانی، افسردگی، آرامش یا بی‌قراری انسان‌ها نشان داده‌است (Ruga, 2000: 24). همین موضوع باعث شده که یکی از رویکردهای معماری شفابخش در حوزه معماری و طب سنتی به عنوان طب مکمل پیگیری شود. البته آگاهی ما در مورد منظور مضامین تصاویر به‌کاررفته در ابنیه و تأثیرات جسمی و روانی آن‌ها بسیار ناچیز است و مطالعه‌ای مستقل در این خصوص صورت نگرفته است. از آنجا که در طب سنتی ایران، محیط به عنوان متغیر جدی در سلامت است، ضرورت دارد به این مهم پرداخته شود. هدف این پژوهش بررسی تأثیرات تصاویر در سلامت انسان از دیدگاه طب سنتی با توجه به چگونگی تأثیر بر انسان است.

روش

این تحقیق بین‌رشته‌ای، که پژوهشی کیفی با روش توصیفی-تحلیلی است و از طریق مطالعات کتابخانه‌ای انجام شده است، سعی دارد با استفاده از متون طب سنتی؛ چگونگی ارتباط تصاویر و سلامتی افراد و تأثیر تصاویر را در سلامتی و درمان تبیین نماید. برای رسیدن به این مهم بعد از بررسی تصاویر در معماری، مبانی طب سنتی ایران، چگونگی ادراک تصاویر با بهره‌گیری از مبانی فلسفی حاکم بر طب، بررسی شد. سپس براساس کلیدواژه‌های تحقیق، شامل: نقش، تصویر، نقاشی، رنگ، دیدن و... به عنوان واحد ثبت، توصیه‌های مربوط به تأثیر تصاویر بر سلامتی و درمان از منابع طب و تاریخی در قالب جملات حاوی این واژه‌ها به عنوان واحد زمینه، مورد بررسی قرار گرفت تا نحوه تأثیر تصاویر محیطی برای کاربرد در فضاهای معماری مشخص شود.

پیشینه پژوهش

در خصوص تصاویر معماری، مطالعات زیادی صورت گرفته و پیشینه تحقیق از چند جهت قابل پیگیری است: نخست، ارتباط تصاویر و معماری؛ دوم، تأثیر هنر بر سلامت که در این مطالعات بیشتر به اشتغال افراد به هنر برای سلامتی پرداخته‌اند و سوم، ارتباط هنر و طب سنتی و فلسفه حاکم بر آن. طی بررسی‌های صورت-

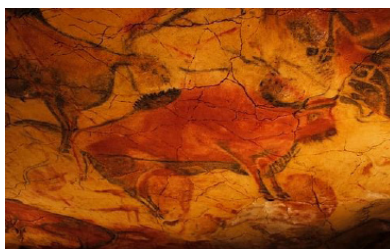
الاهیات و علم النفس و طبایع بررسی شده است (ربیعی و غفاری، ۱۳۹۷)، ولی کاربرد این نقوش در محیط و تأثیر آن بر سلامتی و درمان از دید طبیبان و نحوه تأثیر بحث نشده است؛ که این مقاله سعی در پرداختن به این مهم دارد.

تصاویر در معماری

یکی از شیوه‌های تزیینات معماری برای ارتباط با مخاطب و ارتقای طبیعت فضا، استفاده از تصاویر است که طراح با تصویرسازی، مهری از عالم بالا را بر ماده می‌زند و روحی تازه در آن می‌دمد (حاجی قاسمی، ۱۳۹۲: ۴۹). قدمت تصویر شاید از زبان هم بیشتر باشد چراکه سابقه استفاده از تصاویر محیطی به غارنگاره‌های پیش از تاریخ بازمی‌گردد (طاهری، ۱۳۹۵: ۵۳) (شکل ۱) که بعدها به صورت سنت رواج می‌یابد. این سنت در ایران به زمان ساسانیان بازمی‌گردد تا ضمن شنیدن روایت، تصاویر را ببینند یا اینکه بعدتر آن را بخوانند (کنبی، ۱۳۹۱: ۱۱). بنابراین می‌توان گفت نقوش، اشکال و رنگ‌ها در معماری، برای القای معانی پنهان، حاوی نشانه و رمز هستند و مخاطب با حضور در فضای معماری به درک شهودی رموز دست می‌یابد و معمار با این نشانه‌ها، سخنی عمیق با مخاطب خواهد داشت (ندیمی، ۱۳۸۶: ۸۲).

بین هنرهای تصویری ایران، نگارگری به عنوان گرایشی مهم از اعتبار و جایگاهی ویژه برخوردار است (جهانگرد، ۱۳۹۷: ۷۸) که در معماری سنتی در قالب کاشی-نگاری، نقاشی دیواری، آهک‌بری و گچ‌بری عماراتی چون باغ‌ها، حمام‌ها، قهوه‌خانه‌ها، تکیه‌ها و حسینیه‌ها و... نمود یافته است. نگارگری در دوران

گرفته در برخی پژوهش‌ها، محققان به بررسی فضاهای معماری در نگارگری پرداخته‌اند و تأثیرپذیری خالق تصاویر از فضاهای معماری را متذکر شده‌اند (سلطان‌زاده، ۱۳۸۷؛ ثابتی، ۱۳۸۱؛ جوادی، ۱۳۸۳؛ مظفری‌خواه و گودرزی، ۱۳۹۱) و برخی به همگرایی معماری با هنر نگارگری در ایران تأکید داشته‌اند (جانی‌پور و همکاران، ۱۳۹۹؛ فروتن، ۱۳۸۹). اما در این دست مطالعات، تأثیر تصاویر به کاررفته در فضای معماری بر سلامتی بحث نشده است. از طرفی در زمینه تأثیر تصاویر بر سلامتی انسان به عنوان روشی غیر کلامی- تجربی و یکی از شاخه‌های هنر درمانی نیز پژوهش‌هایی انجام شده است که همگی مؤید تأثیر تصاویر بر انسان‌اند (Schouten, Van Hooren, Knipscheer, Kleber, Hutschemaekers, 2018; Malchiodi, 2020, Haeyen & staal, 2021) زیرا هنردرمانی متکی به این نگرش است که شکل‌ها و نقش‌ها به عنوان یک هنر آثاری مهم بر زندگی ما دارند و می‌توانند ابزار سلامتی و درمان بیماری‌های ما باشند (نریمانی، ابوالقاسمی، ایل‌بیگی قلعه‌نی ۱۳۹۷: ۷؛ Staricoff, Dun-can, Wright, Loppert, Scott, 2001: 25-28; Cusack, Lank-iston, Isles: 2010: 1258). این پژوهش‌ها نیز یا انجام هنر را به افراد برای درمان پیشنهاد می‌دهند یا تأثیر آن را بر سلامتی از دیدگاه خود بیمار از جنبه ترجیح فضایی مد نظر قرار داده‌اند اما هیچ‌یک پیشینه این تأثیر را در طب سنتی بررسی نکرده است؛ درحالی‌که در تمدن‌های بزرگ مانند مصر و یونان تأثیر شکل‌ها و نقش‌ها ثابت شده بود و به همین دلیل ساختمان‌هایی با ابعاد و شکل‌های حیرت‌انگیز ساخته بودند (استنوی، ۱۳۸۳: ۲۵). در حوزه پژوهش مرتبط با هنر و طب سنتی یا فلسفه حاکم بر آن، به مطالعه در خصوص ایجاد فضاهای شفابخش براساس طب سنتی، می‌توان اشاره کرد (رحیمی مهر، متدین، مهربانی ۱۳۹۶: ۴۵۱) که در آن تصویر به عنوان یکی از فاکتورهای شفابخشی در فضای درمانی مورد توجه قرار گرفته اما به نحوه تأثیرگذاری آن‌ها پرداخته نشده است. همچنین در ارتباط با حوزه ارتباط نقاشی و حکمت سینوی که پایه طب سنتی ایران بر آن گذاشته شده، جایگاه نقاشی در حکمت سینوی در حیطه‌های مختلف مانند فن شعر، موسیقی،

شکل ۱. نقاشی‌های غار آلتامیرا، اسپانیا،

(<https://www.worldhistory.org/Altamira>)

تصویر با هم ارتباط برقرار می‌کنند (کرس، لیوون، ۱۳۹۵: ۱۶۰).

بنابراین تأثیر تصاویر بر انسان امری مهم است و می‌توان این‌گونه بیان داشت که تصاویر محیطی به واسطه بازنمود شده و گذرا، اطلاعاتی به مغز ارسال می‌کنند و دریافت آن‌ها ادارک و احساس متفاوتی ایجاد می‌کند. یکی از علومی که به تأثیر تصاویر در سلامتی انسان می‌پردازد، طب سنتی ایران است که در آن تصاویر نقش خاصی در سلامتی و درمان ایفا می‌کند. البته نحوه تأثیرگذاری تصاویر از دیدگاه طبی را باید در مبنای فلسفی طب بررسی کرد. به همین منظور در ادامه، مبنای طب سینوی مطرح می‌شود.

طب سنتی

طب، یکی از شاخه‌های حکمت طبیعی (ابن سینا، ۱۳۲۶ ق: ۱۱۰) و متأثر از مبنای فلسفی است. طب سنتی به بیان اسباب و عللی می‌پردازد که به وجود آمدن و تعادل انسان به آن‌ها وابسته است. موضوع طب سنتی اسباب اربعه بدن انسان و سلامتی و بیماری او است.^۱ در این طب، امور طبیعی و سته ضروری یا اصول شش‌گانه شامل: هوا و محیط زیست، خوردن و آشامیدن، حرکت و سکون، احتباس و استفرغ، خواب و بیداری، اعراض نفسانی (حالت‌های روحی روانی)، مورد توجه است. ارکان اربعه بخشی از زنجیره «امور طبیعی»

اسلامی به واسطه تحریم مذهبی اغلب منحصر به عرصه‌های خصوصی کاخ‌ها، حمام‌ها و بیشتر کتاب-آرایی بود (پوپ و دیگران، ۱۳۷۸: ۱۶۹). بعدها علاوه بر خانه‌ها در فضاهای عمومی مانند حمام‌های عمومی و قهوه‌خانه‌ها به همراه داستان‌سرایی نقال، احیا شد که حامل پیام‌ها و تعالیم اساطیری و مذهبی بود. به‌طور کلی از نظر محتوایی در نقاشی‌ها و نگاره‌های موجود در ابنیه، سه نقش گیاهی، جانوری و انسانی با سه مضمون حماسی-مذهبی، احساسی و شهوانی و مضمون سیاسی به کار رفته است. این تصاویر، محیطی در گستره ارتباطی به واسطه همین مضامین، معناها و نمادهای متفاوتی را منتقل می‌کنند و در برقراری ارتباط، اهمیت قابل توجهی دارند و مضامین نمادین آن‌ها در بسیاری موارد از ذهنیت و فرهنگ هنرمند نشأت و سرچشمه می‌گیرد (فاطمی و افضل طوسی، ۱۴۰۰: ۷۰). به عبارتی هر تصویر جسمی جایگزینی برای امر غایب است (Belting, 2011: 9) و ارتباطهایی که به واسطه تصویر شکل می‌گیرد، به منظور حفظ کردن تعامل میان تولیدکننده و بیننده تصویر، منابعی در اختیار قرار می‌دهند و تصاویر و سایر گونه‌های بصری، شرکت‌کننده را به دو صورت بازنمود شده و گذرا در بر می‌گیرند. افراد، مکان‌ها و اشیای موجود در تصویر بازنمود شده‌اند و بینندگان و تولیدکنندگان تصویر همان شرکت‌کنندگان گذرا هستند که این دو به واسطه

شکل ۲. چهار عنصر و مزاج هریک، (مأخذ: نگارندگان)

علل و نحوه دریافت اطلاعات از محیط یا به تعبیری، ادراک انسان می‌توان پیگیری کرد.

تصور و ادراک تصاویر از دیدگاه طب سنتی

حواس، عامل ارتباط انسان با فضای معماری و درک او از محیط است و تغییرات محیطی از طریق حواس باعث تغییر در برداشت‌های ذهنی و تغییر رفتار می‌شود. بنابراین طراحی فضای معماری می‌تواند عملیات ذهن و رفتار کاربران بنا را تغییر دهد (Eberhard, 2009: 137). در این تأثیرگذاری حس بینایی به عنوان یکی از مهم‌ترین قوای نفس، نقش مهمی دارد. ابن‌سینا در طبیعیات که بخش‌های متعددی دارد، به شکل و رنگ به عنوان ادراک دارای مراتب متفاوت شامل ادراک حسی، خیالی، وهمی و عقلی است (ابن‌سینا، ۱۳۷۵: ۳۲۲-۳۲۳؛ ابن‌سینا، ۱۳۶۴: ۱۶۸-۱۷۱؛ ابن‌سینا، ۱۳۳۱ الف: ۲۷-۲۹؛ ابن‌سینا، ۱۳۶۳ الف: ۵۹-۶۱) (شکل ۴). او ارتباط مستقیم با شیء مدرک و تجرید از اصل ماده و بقای همه عوارض و لواحق را شرط ادراک حسی می‌داند (ابن‌سینا، ۱۳۶۳ الف: ۵۹)؛ مانند زمانی که به تصویری نگاه می‌کنیم و تصویر در قوه بینایی نقش می‌بندد و به‌صورت جزئی درک می‌شود. ابن‌سینا معتقد است که «چشم چون آینه است و دیدنی چون چیزی که اندر آینه بتابد... صورت چیزها به برابری اندر چشم افتد و به جای بینایی رسد، پس جان او را اندر یابد» (ابن‌سینا، ۱۳۸۳ ب: ۹۰-۹۱). اما ادراک خیالی مشروط به حضور ماده نیست (ابن‌سینا، ۱۳۶۳ الف: ۵۹)؛ یعنی با بستن چشم و از بین رفتن حس بینایی، باز هم آن تصویر در خیال وجود دارد و ادراک خیالی می‌تواند همراه با ادراک حسی یا بدون آن باشد که همین باعث تولید آثار هنری مانند نگاره‌ها می‌شود.

ادراک وهمی، ادراک معانی جزئی است. مرتبه این ادراک از ادراک خیالی بالاتر است؛ زیرا معانی درک‌شده

هستند؛ این عناصر اربعه حامل چهار کیفیت گرمی، سردی، خشکی و تری می‌باشند که همه موجودات در این چهار کیفیت مشترک‌اند و ترکیب این چهار کیفیت، چهار ارکان را شکل می‌دهد (ابن‌سینا، ۱۳۸۳ الف: ۲۷-۳۱؛ همو، ۱۳۸۳ ب: ۳-۴). (شکل ۲). از آمیختن کیفیات برای هریک از عناصر، مزاج ایجاد می‌گردد (ابن‌سینا، ۱۳۹۰، ج ۱: ۱۴).

در سومین مرحله امور طبیعی (شکل ۳) اخلاط وجود دارند؛ به گونه‌ای که بدن از ترکیب چهار خلط (دم، صفرا، سودا و بلغم) ساخته می‌شود (ابن‌سینا، ۱۳۹۰، ج ۱: ۳۲). از ماده متراکم اخلاط به تناسب مزاج فرد، اعضا و از ماده لطیف اخلاط ارواح شکل می‌گیرد (همان: ۱۶۰)؛ همچنین تأثیرگذاری عوامل مختلف در قوای انسان منجر به افعال متفاوت در او می‌شود (همان: ۴۴). عوامل مختلفی در تغییر اخلاط بدن تأثیر گذارند و با تأثیرگذاری می‌توانند باعث غلبه یک خلط بر دیگر اخلاط شوند و به بیماری یا به سلامتی فرد منجر شود. یکی از این عوامل، محیط زندگی انسان است که می‌تواند بر مزاج سرشتی انسان تأثیر مثبت یا منفی داشته باشد. در دیدگاه طب سنتی رنگ که به واسطه نور ایجاد می‌شود، از طریق مغز انسان بر مزاج او تأثیر می‌گذارد؛ آنچنان که برخی از آسیب‌های مغزی با عدم دریافت نور، به دلیل سوء مزاج افراد ناشی از تغییر اخلاط، مرتبط است (جرجانی، ۱۳۹۳، ج ۳: ۳۲۰).

ابن‌سینا حرکت (تغییر) اخلاط به واسطه رنگ را با مثالی مرتبط با تماشای رنگ چنین ذکر کرده‌است: «در به وجود آمدن اخلاط عللی وجود دارد و در حرکت آن‌ها نیز موجباتی هست. چیزهای گرم مزاج، دم و صفرا را به حرکت وادار می‌کند، چنان‌که از تماشای رنگ سرخ، خون تحریک می‌شود و به این جهت است که نمی‌گذارند کسی که خون‌ریزی بینی دارد به اشیای سرخ بنگرد» (ابن‌سینا، ۱۳۹۰، ج ۱: ۴۳). بنابراین تأثیر تصاویر در انسان را از مبانی فلسفی طب سینوی؛ یعنی اسباب و

شکل ۳. هفت جزء امور طبیعی در کتب طب، (ترسیم: نگارندگان)

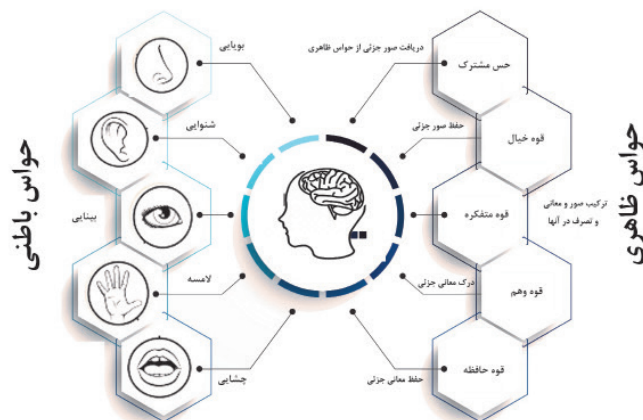
حس مشترک؛ بعد از ناپدید شدن و زوال محسوسات در قوه خیال، محفوظ می ماند (ابن سینا، ۱۳۶۳ الف: ۴۴). به همین دلیل، اطباء حس مشترک و خیال را یکی و فیلسوفان آن را دو نیرو می شمارند (ابن سینا، ۱۳۹۰، ج ۱: ۱۶۳). برای درک بهتر حس مشترک ابن سینا چنین مثالی می آورد: «در قطره بارانی که از ابر می چکد؛ و در آتشدانی که می چرخد تأمل کنید؛ که قطره باران خط مستقیم و این آتشدان دایره دیده می شود و حال آن که ممکن نیست چشم ما چیزی را دایره یا خط مستقیم ادراک کند مگر اینکه به دفعات ببیند و حس ظاهر نمی تواند دوباره آن را ببیند، بلکه تنها محسوس خویش را در آنجایی که هست یک مرتبه می بیند؛ و چون شیئی در حس مشترک ترسیم شد، در نتیجه یک امتداد مستقیم یا مستدیر می بیند، پس ادراک را نمی توان به حس ظاهر نسبت داد؛ و نیروی مصوره هر دو امر را درک می کند و اگرچه محسوس باطل و زائل و از نظر ناپدید شود، باز هم آن را تصور می کند» (ابن سینا، ۱۳۶۳ الف: ۴۴). حس متفکره، کار ترکیب برخی صور محفوظ شده در خیال با سایر صور را انجام می دهد و این قوه به اراده می تواند برخی صور را از برخی دیگر جدا سازد (ابن سینا، ۱۳۶۳ الف: ۴۵). ابن سینا معتقد است که مخیلات تأثیر شگفت آوری از قبض و بسط در نفس فرد دارند و تأثیر آن ها را از تأثیر تصدیق یا باور نفس بیشتر می داند (ابن سینا، ۱۳۷۵، ج ۲: ۲۲۷ و ۲۲۸).

قوه وهم در صور مخیله، می تواند ترکیب و تفصیل

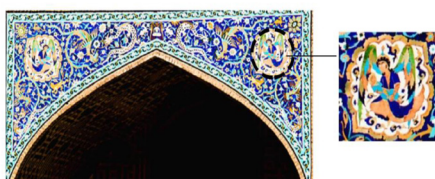

شکل ۴. ادراک چهارگانه از منظر ابن سینا، (مأخذ: نگارندگان)

در این نیرو مادی نیستند (ابن سینا، ۱۳۶۳ الف: ۶۰). در ادراک وهمی، مجموعه ای از معانی نظیر خیر، شر، عداوت، محبت، نفرت و امثال آن ادراک می شود؛ نه صورت. ادراک عقلی که بالاترین مرحله ادراک است، مختص انسان است و در آن انتزاع به آخرین مرحله کمال می رسد و سه شرط مادی بودن، جزئی بودن مدرک و اکتناف لواحق و عوارض وجود ندارد. یعنی با ابزار عقل، معانی کلی و مجرد از ماده را دریافت می کند. ابن سینا نیروی مدرکه را شامل دو نیروی مدرکه ظاهری و مدرکه باطنی یا دو ادراک اولی و ثانوی می داند (ابن سینا، ۱۳۶۳ الف: ۴۳). ادراک از طریق قوای ادراکی صورت می گیرد که از نظر حکمای مشاء شامل پنج حس ظاهری (بینایی، شنوایی، بویایی، چشایی و لامسه) و پنج حس باطنی (حس مشترک، خیال، متفکره، متوهمه و حافظه) است (ابن سینا، ۱۳۷۵: ۲۴۲-۲۴۶) (شکل ۵). صورت هایی که از حواس پنج گانه دریافت می شوند در حس مشترک درک می شوند. ادراک صورت گرفته در

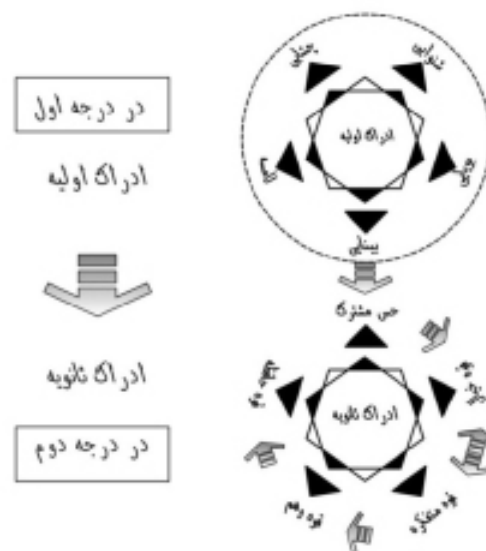

شکل ۵. مراتب ادراک - حواس ظاهری و باطنی، (مأخذ: نگارندگان)

شکل ۷. محاکات افعال خوب، تصویر فرشته در کاشی کاری سردر کاروانسرای گنجعلی خان کرمان، (مأخذ: نگارندگان)

غیرحسی که ابن سینا آن را محاکات می‌داند به همین دلیل است. او در فن الشعر شفا، محاکات را به عنوان چیزی که مثل چیز دیگری است ولی همان نیست، معرفی می‌کند و یک اثر نقاشی از حیوان طبیعی را مثال می‌زند که محاکاتی از حیوان است (ابن سینا، ۱۳۸۶ق: ۳۲). او محاکات را شامل محاکات افعال و احوال نیز می‌داند؛ مانند نقاشی فرشتگان با صورتی زیبا و شیطان به شکل زشت و یا نقاشی حالت غضب به صورت زشت و رحمت به صورت زیبا (همان: ۳۵)؛ همچنین به افعال و عواطف انسانی در هنرها توجه دارد؛ همان‌طور که در تصاویر به کاررفته در معماری نیز مصداق این موضوع دیده می‌شود (شکل ۷ و ۸). براین اساس بر مبنای حکمت سینوی، نفوس انسانی در مواجهه با آثار هنری تحت تأثیر قرار می‌گیرند (خردمند، توازیانی، قاضی زاده، ۱۴۰۰: ۱۹۶) و به این شکل انسان با دریافت اطلاعات از طریق حواس خود و تأثیرگذاری مدرکات بر جسم و نفس، سلامتی‌اش تحت تأثیر قرار می‌گیرد.

شکل ۶. مراتب ادراک (رجیمی مهر، ۱۳۹۶: ۲۸)

کند و معانی غیر محسوس را در محسوس جزئی موجود سازد (ابن سینا، ۱۳۶۳، الف: ۴۵). همه این موارد در نیروی حافظه یا نیروی یادآور می‌ماند (ابن سینا، ۱۳۹۰، ج ۱: ۱۶۵). همچنین قوه حافظه یا ذاکره، وهم را در حفظ معانی جزئی یاری می‌کند و نسبت قوه حافظه به وهمیه مانند نسبت قوه خیال به حس مشترک است و نسبت حافظه به معانی مثل نسبت خیال به صور محسوسه است (ابن سینا، ۱۳۶۳، الف: ۴۵؛ جرجانی، ۱۳۹۳، ج ۱: ۲۷۵). جرجانی این قوه را مذکره نیز نامیده است (جرجانی، ۱۳۹۳، ج ۱: ۲۷۵). عقل نیز نیروی ناطقه انسان است (ابن سینا، ۱۳۹۰: ۱۶۵). ابن سینا معتقد است که اگر نفس به قوه‌ای از قوا توجه بیشتری نشان دهد، توجهش به سایر قوا کاسته می‌شود و بر همین اساس گاهی قوه متخیله از قدرتی بالاتر برخوردار می‌شود و صورت‌هایی در نفس ایجاد می‌کند که دلیلش اتصال نفس به الواح محفوظه است؛ این صورت‌ها در قوه مصوره نگهداری می‌شوند (فعالی، ۱۳۷۶: ۱۹۸-۲۰۲). در شکل ۶ مراتب ادراک اولیه و ثانویه نشان داده شده است.

علاوه بر نقش قوا و امور طبیعی در درک تصاویر، رابطه دوطرفه تصاویر و انسان را نیز باید مد نظر قرار داد و اینکه بسیاری از ویژگی‌های نگاره‌ها از رابطه بین تصاویر و تصور سرچشمه می‌گیرد و تقلید یا شباهت

شکل ۸. محاکات افعال بد در قاب کاشی نبرد رستم و دیو سفید، حمام ابراهیم خان کرمان، (مأخذ: نگارندگان)

نقش تصاویر در سلامتی و درمان

نقوش به واسطه خصوصیات خود می‌توانند بر سلامتی روح و جسم انسان تأثیرگذار باشند. شکل‌ها دارای خصوصیات مشخص و نظام زیبایی‌شناختی هستند. ایتن؛ نقاش و نظریه‌پرداز قرن بیستم میلادی، معتقد است که سه شکل اصلی مربع، مثلث و دایره دارای خصوصیات مفهومی و بیانی مشخصی هستند. مثلث حاصل تقاطع سه خط مورب است و زوایای حاد و تند آن تأثیر ستیزه‌جویی، پرخاش و تهاجم را ایجاد می‌کند. مثلث شبیه کلیه شکل‌هایی است که دارای خاصیت مورب‌اند؛ مثل لوزی و نظایر آن. مثلث سمبل تفکر است و حالت و خصوصیت بی‌وزن آن با زرد روشن هماهنگی دارد. دایره مکان هندسی نقاطی است که حول نقطه‌ای در یک سطح با فاصله ثابت حرکت می‌کند. این شکل هندسی احساسات را ملایم و معتدل می‌کند و حس آرامش و حرکت آرام و آهسته را القا می‌نماید؛ همچنین سمبل روح است؛ بدین معنا که درون خود در حال حرکت است. شکل دایره که لاینقطع در حال حرکت است با آبی روشن و شفاف مطابقت دارد (ایتن، ۱۳۸۴: ۶۹-۷۰). بنابراین اشکال به واسطه خصوصیات، بر افراد تأثیر می‌گذارند.

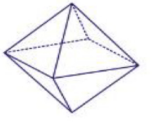
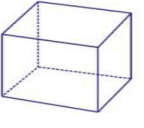
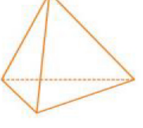
در طب سینوی اهمیت تأثیر تصاویر در جسم و روان به حدی است که ابن‌سینا در فصل چهاردهم از کتاب اول قانون، تأثیر تجسم تصویر در ذهن را با مثال تجسم تصویر فرزندی در ذهن والدین بیان می‌کند که سبب به دنیا آمدن فرزندی مشابه تصویر تخیل‌شده، می‌شود و به این مطلب اشاره می‌کند: کسانی که این موضوع را قبول

ندارند اسرار عالم هستی را درک نکرده‌اند. در ادامه، درخصوص تأکید بر تأثیرگذاری دیدن تصاویر و تصور اشکال و الوان چنین می‌نویسد: «از اثر تصورات نفسانی است که کسی که بدنش برای جوش آمدن خون آمادگی دارد، اگر به رنگ سرخ زیاد چشم بدوزد و در آن فکر کند، خونسش به حرکت می‌افتد... وقتی یکی ترشی می‌خورد اگر کسی به او نگاه کند دندان‌ش کند می‌شود یا وقتی در یکی از اندام‌هایش دردی دارد، شخص دیگری که او را می‌بیند و در آن اندام دقت می‌کند، همان اندام او به درد می‌آید» او در ادامه یادآور می‌شود که این تأثیر به‌صورت مثبت یا منفی به دلیل تغییر مزاج اوست (ابن‌سینا، ۱۳۹۰: ۲۱۹).

از آن‌جایی که طب سنتی ایران دو جنبه طب جسمانی و روحانی دارد (رازی، ۱۳۷۵: ۲۲)؛ رسالت اصلی طب جسمانی، حفظ تندرستی از طریق اعتدال مزاج و اندام‌ها و رسالت اصلی طب روحانی یا طب نفوس نیز کمال اخلاقی نفس از طریق دوری از افراط و تفریط و نزدیکی به اعتدال است (همان: ۲۸).

حکما معتقدند، تصاویر حاوی رنگ‌های شاد باعث بهبود اخلاط سودایی می‌شود و ناراحتی‌های موجود در نفس انسان و پریشانی و کدورت روح را از بین می‌برد و نفس انسان با نگاه کردن به چنین تصاویری لطیف می‌شود (الغزولی، ۱۲۹۹ ق، ج ۲: ۷). ابن‌سینا معتقد است: «هنگامی که از حس خود برای ادراک محسوسات قوی استفاده می‌کنیم، ضعیف می‌شود و اثری در آن به جا می‌ماند که مانع از ادراک محسوسات ضعیف می‌شود، از جمله در رنگ‌ها» (ابن‌سینا، ۱۳۶۳ ب: ۱۹۵)؛ به

جدول ۱. ارتباط عناصر و اشکال هندسی

آب	هوا	خاک	آتش
سرد و تر	گرم و تر	سرد و خشک	گرم و خشک
			
بیست وجهی	هشت وجهی	شش وجهی	چهار وجهی

همین دلیل، ترکیب رنگ‌های شاد باعث می‌شود که خلط سودا که افیون بدن است از بین برود و اگر غیر از این بود هر رنگ به واسطه مزاج آن رنگ، فقط بر خلط خاصی از انسان تأثیر می‌گذاشت (Rahimimehr, 2021: 4-5).

به این دلیل است که تصاویر در طب سینوی مورد توجه‌اند. نقش با پذیرش خصوصیات رنگ، القاکننده سردی، گرمی، رطوبت و حرارت می‌شود؛ مانند اثر اشکال منحنی و دایره بر رطوبت و اشکال تیز گوشه بر حرارت؛ چنانچه ابن‌سینا برای عناصر اربعه، اشکال هندسی قائل شده‌است (جدول ۱). او معتقد بود که چهار عنصر سطوح را می‌سازند که الزاماً باید مستقیم باشند تا تماس آن‌ها خلأ پیش نیاورد و معتقد است که همه اجسام از ساده‌ترین شکل، یعنی مثلث، ساخته می‌شوند؛ به این صورت که آتش به شکل هرم با قاعده چهار مثلث است و آب متشکل از بیست قاعده مثلث؛ هوا از هشت قاعده مثلث و خاک مکعبی است که از سطوح مربع ساخته می‌شود و جسم آسمانی نیز از دوازده قاعده مخمس است که هر مخمسی از پنج مثلث مرکب است (بلخاری، ۱۳۸۴: ۴۴). ابن‌سینا در اینجا کاملاً متأثر از افلاطون در رساله تیمائوس است و افلاطون متأثر از آرای فیثاغورث. (گاتری، ۱۳۷۵: ۲۰۹؛ هایزبرگ، ۱۳۷۰: ۵۹).

به دلیل همین خصوصیات نقوش است که هنر نقاشی نزد حکمای قدیم دارای کارکردهای مهمی چون افزایش قابلیت‌های محیط، احساس لذت، تجدید قوای انسان و تسریع درمان بیماری‌های روانی و جسمی انسان است. حنین ابن اسحاق (چشم-پزشک ق ۳) درباره این تأثیرات می‌گوید: «فلاسفه بر این قول اتفاق نظر دارند که پادشاهان و بزرگان یونان برای فرزندان خود اتاق‌هایی با تصاویر نقاشی شده می‌ساختند تا دل‌های فرزندان از دیدن آن‌ها مسرور و شوق نگاه کردن و ماندن و یادگیری در اتاق درس بیشتر شود. تمام این کارها بدین منظور است که هرکس در آنجا بیاید، از تماشای آن صور لذت برده و دل به آن صور ببندد» (ابن‌ابی اصیبه، ۱۳۸۶: ۱۷۳). به دلیل همین توصیه شده‌است که انسان‌ها از لذت‌ها در حد اعتدال برای

تجدید قوای فکری بهره‌مند شوند، تا دچار ضعف جسم نشوند (رازی، ۱۳۷۵: ۱۰۶) و اعتدال شادی و لذت، قوای بدن را قوی و بیماری‌ها را دفع می‌کند (جرجانی، ۱۳۹۳، ج ۲: ۴۶۱).

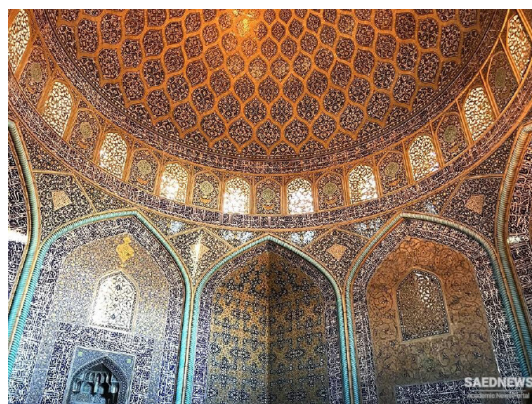
در مفرح‌النفس به این مطلب اشاره شده که حکیمان و پزشکان معتقدند نگاه کردن به تصاویر زیبا شادی می‌بخشد؛ افکار سودایی را از بین می‌برد و به افزایش قوت قلب کمک می‌کند (الغزولی، ۱۲۹۹، ج ۲: ۷). در طب سنتی علاوه بر تأکید به استفاده از نقوش، گاهی نیز منع نقش در برخی بیماری‌ها را می‌بینیم، مانند منع عکس، رسم و نقاشی در محیطی که بیمار سرسام صفرائی در آنجاست (جرجانی، ۱۳۹۳، ج ۳: ۲۶۸) که ابن‌سینا درباره‌اش این‌گونه نگاشته است: «اگر بیمار سرسام صفرائی (مننژیته) دارد، بهتر آن است که سرش را با برگ تمشک بپچی که بسیار مفید است و در خانه‌ای سکونت ده که هوایش معتدل و در و دیوارش ساده باشد. نه رنگ‌آمیزی و نه عکس و رسم‌هایی؛ زیرا بیمار به نقاشی‌ها خیره می‌شود و فکر می‌کند و این فکر و خیره شدن به مغزش زیان می‌رساند و برای پرده‌های مغز نیز زیان‌آور است...» (ابن‌سینا، ۱۳۹۰، ج ۳: ۹۱).

همچنین در طب سنتی نگاه به تصاویر و اجسام درخشانده مضر دانسته شده؛ زیرا خیره شدن در درخشانده‌ها آسیب‌های چشمی را به دنبال دارد (همان: ۲۵۸) و یا در بیماران صرع، تماشای روشنی‌های خیره‌کننده مانند برق آسمان، نگاه مستقیم به خورشید یا آتش مضر است و باعث تشدید بیماری می‌شود (همان: ۱۵۴)؛ چنانچه امروزه نگاه کردن به تصاویر پیاپی تلویزیون یا نمایشگر رایانه‌ای با تفاوت رنگ بالا و به‌ویژه سیاه- سفید و حتی آبی و قرمز برای بیماران صرع مضر است (Parra, Kalitzin, Lopez, Da Silva, 2005: 157; Seshia and Carmant, 2005: 300; Singhi and Bansal, 2004: 650).

از منظر طب سنتی، تصاویر زیبا با ترکیب رنگ‌های شاد، گرمی‌بخش و شادی‌آفرین است و بر قوای جسمانی و روحانی انسان تأثیر مثبت می‌گذارد؛ آن‌گونه که تماشای منظره زیبا خون‌ساز و موجب تعادل مزاج است و برعکس، تماشای مناظر زشت سودازا و موجب

می‌اندازد. او را گاه دچار قبض و گاه دچار بسط می‌کند، گاه به وجد می‌آورد و گاه به دل‌بستگی شدیدی که موجب دردسر و سختی است، مانند تأثیر صور و اشکال حیوانات زیبا همچون اسب و باز و پرنده شکاری و کبوتر در نفس صاحبانشان تا این حد که ولع و اشتیاق شدید به نگاه کردن به آن حیوانات، ایشان را از پرداختن به بسیاری از حاجات و امور مهمشان باز می‌دارد» (ابن‌سینا ۱۳۵۳ق: ۲-۹) بنابراین می‌توان دریافت اگر حواس درگیر عوامل دیگر شوند، درد را کمتر درک می‌کند. امروزه در روان‌شناسی نوین این موضوع به نام حواس‌پرتی مثبت نامیده می‌شود.^۲ ابن‌سینا در قانون می‌نویسد: «بدان که کمک جستن از چیزهایی که نیروهای روانی را تقویت می‌کند؛ مانند شادی و دیدار با مناظر خوشایند طبیعت و هم‌نشینی با نشاط‌آورها برای بیمار بسیار نافع است» (همو، ۱۳۹۰، ج ۱: ۲۱) و به این ترتیب در درمان بسیاری از بیماری‌ها، تماشای مناظر زیبا را پیشنهاد داده‌است.

بنابراین می‌توان چنین برداشت کرد که خاستگاه مضامین تصاویر، ریشه در ابعاد نفسانی انسان دارد و در تأیید این مدعا، شواهدی موجود است. در غارهای استرالیا (کیمبرلی غربی) نقاشی‌های مربوط به ماقبل تاریخ با قدمت هزاران سال پیش وجود دارد، که در آن انسان‌ها را با طیف مغناطیسی طلایی تصویر کرده‌اند (بهشتی‌پور، ۱۳۸۴: ۲۱۶) که نشان از حالات و عواطف انسان داخل تصویر است. همچنین در کنوز المعزمین منسوب به ابن‌سینا به نقل از شخص معتمدی که برای بازدید آثار معماری مصر به دیدن طاقی پر از نقش رفته است، تأثیرگذاری نقوش و محاکات آن ذکر شده است

شکل ۹. تأثیر رنگ و نقش بر گرمی فضای مسجد شیخ لطف‌الله اصفهان،
<https://old.saednews.com/en/post/beauty-of-be->
(lief-sheikh-lotfollah-mosque-isfahan)

آلودگی خون است (کیانی، ۱۳۹۰: ۵۸). در طب سنتی تماشای صفحات آکنده از حروف آسمانی گرم است که موجب افزایش نور بینایی می‌شود و دیدار صحنه‌های جنسی انسانی و حیوانی سودا زاست؛ گرم اول و سرد آخر است. یعنی در بدو امر موجب گرمی و تحریک می‌شود و سپس سردی می‌آورد؛ از این رو موجب سستی پایدار در جسم و روان می‌شود و همچنین صحنه‌های نفرت‌انگیز، ظلم و جنایت، سردی بخش‌اند (همان: ۹۴). شاید به همین دلیل است که در معماری اماکن عمومی ایران همواره از ترکیب رنگ‌های شاد و تصاویر زیبا استفاده شده‌است (شکل ۹).

ابن‌سینا در رساله فی‌الفعل و الانفعال و اقسامها، معتقد است که تصاویر می‌توانند روان را مسحور کنند. او تأثیر را چنین بیان می‌نماید: «تأثیر صور و اشکال مانند تأثیر صورت معشوق در عاشق است، بدین صورت که او را مفتون خود می‌کند و قلب او را به تپش

جدول ۲. مصادیق استفاده از تصاویر با مضامین مختلف در حمام و تأثیر آن بر قوا، (مأخذ: نگارندگان)

قوا	قوای نفسانی	قوای حیوانی	قوای طبیعی
مضمون تصاویر	زنان و مردان مشکی مو و عشاق	شبحان و سوارهای مکمل و مسلح	بساتین و باغها و صورت درختها
تصاویر حمام قلی بیگ مشهد			

این هنر آمیزه‌ای از کارایی و زیبایی است.

نتیجه‌گیری

زیبایی‌شناسی هنری با نگاه و تصویر پایه‌ریزی می‌شود و اگر قدرت تصویرسازی و صورتگری از انسان گرفته شود هنر و زیبایی‌شناسی وجود نخواهد داشت. یافته‌ها نشان می‌دهد که نگرش طب سنتی به رابطه انسان و محیط، نگرشی تعاملی - تطابقی است و این نگرش از رابطه دوسویه تصور و تصویر سرچشمه می‌گیرد؛ به گونه‌ای که در آن محیط و انسان همواره در حال تعامل در نظر گرفته می‌شود و برای درک بهتر حالات جسمی، روحی، روانی و رفتار انسان، هم محیط، هم فرد و هم تعامل آن‌ها در نظر گرفته می‌شود و توصیه‌های طبی نشان از تعامل مناسب انسان و محیط دارد تا در درجه اول سلامتی انسان را حفظ کند و در درجه دوم به درمان بپردازد. در این تعامل سعی شده که محیط با جسم و نفس انسان و همچنین جسم و نفس انسان با محیط تطبیق یابد؛ چنانکه قوه تخیل به ایجاد تصویر کمک می‌کند و به خلق آثار هنری می‌انجامد. تصاویر نیز به قوه خیال کمک می‌کنند و با قبض و بسط، نفس سلامتی او را تحت تأثیر قرار می‌دهند. در مکتب مزاجی طب سنتی که بر پایه فلسفه استوار است، تصاویر از طریق خصوصیاتشان و تأثیرگذاری بر فعالیت‌های مغز بر سلامتی انسان تأثیر گذارند. از منظر طب سنتی همه کائنات دارای مزاج هستند؛ بنابراین تصاویر نیز دارای مزاج می‌باشند و از طریق مغز انسان بر مزاج او تأثیر می‌گذارند.

براین اساس، بین تصاویر محیط و مزاج انسان ارتباطی معنادار وجود دارد و به نظر می‌رسد ارتباط تصاویر و احجام با امور طبیعی چون ارکان و مزاج، از طرفی به تعداد اضلاع و نوع زوایای بین اضلاع (هندسه)، رنگ و مضمون آن وابسته است و از طرفی به نوع ادراک انسان بستگی دارد. یعنی تصاویر از طریق مضمون، رنگ و هندسه و از طریق ادراک لذت و الم بر انسان تأثیر می‌گذارند.

درباره چگونگی تأثیرگذاری تصاویر بر سلامتی و

(ابن‌سینا ۱۳۳۱ب: ۵-۷). همچنین روی دیوارهای حمام‌های سنتی ایران تصویرسازی‌های مختلفی بوده است که افراد از فواید تصاویر در این حمام‌ها بهره‌مند می‌شده‌اند (جدول ۲) و تصاویر در هیجانات روحی و روانی آنان نیز نقش داشته است (مخلص، ۱۳۸۲: ۱۰۹). حکما معتقد بودند که حمام باعث ضعف قوا می‌شود و استفاده از تصاویر با مضامین مختلف، ضعف سه قوای نفسانی، حیوانی و طبیعی را جبران می‌کند (گیلانی، ۱۳۹۳: ۱۵۴-۱۵۵؛ ابن‌بطلان بغدادی، ۱۳۶۶: ۱۵۹-۱۶۱). براین اساس ابن‌سینا معتقد است قوا و کنش (افعال) به وسیله یکدیگر شناخته می‌شوند، زیرا هر قوه‌ای منشأ نوعی کردار است و هر کنشی از قوه‌ای سر می‌زند (ابن‌سینا، ۱۳۹۰: ج ۱: ۱۵۲). به عقیده طبیبان، قوایی که کنش‌ها را نشان می‌دهند عبارت‌اند از: قوه طبیعی، قوه حیوانی و قوه نفسانی (اخوینی، ۱۳۷۱: ۱۰۱؛ ابن‌سینا، ۱۳۹۰: ج ۱: ۱۵۲؛ جرجانی، ۱۳۹۳: ج ۱: ۲۶۱). هر سه قوه متأثر از مزاج انسان هستند و کیفیت مزاج بر این قوا تأثیر می‌گذارد؛ آنچنان که اگر قوه حیوانی فردی از کالبد تن او بیرون برود، به اصطلاح طب امروزی فرد دچار ایست قلبی می‌شود. اگر کار قوه نفسانی شدیداً مختل بشود، منجر به مرگ مغزی می‌شود و اگر کبد از کار بیفتد، قوه طبیعی از بین می‌رود.^۳ قوه حیوانی حامل حس و حرکت (نیروی حیاتی) است و روح را وادار می‌دارد تا احساس و جنبش را که زاده مغز است، بپذیرد و وسیله زندگی را به مغز بدهد. مرکز نیروی حیاتی، قلب است و کنش‌های حیاتی از قلب صادر می‌شود (ابن‌سینا، ۱۳۹۰: ج ۱: ۱۵۳). جایگاه قوه نفسانی مغز است و واکنش‌های نفسانی از مغز صادر می‌شود. نیروی نفسانی منشأ دو نیروی حس‌کننده (مدرکه) و نیروی حرکت‌دهنده (محرکه)^۴ است.

مصادق دیگر توصیه به کاربرد تصاویر در معماری جهت تأثیرگذاری بر سلامتی در متون تاریخ و جغرافیا قابل پیگیری است؛ آن گونه که در مروج الذهب از آراستن دیوارهای درونی حمام‌های خلفای عباسی بغداد با کتیبه‌ها، نقوش جانوران، گیاهان و آدمیان یاد شده است (مسعودی، ۲۰۰۵: ۲۹) و دلیل آن را لذت نفسانی ذکر کرده‌اند زیرا لذت نفسانی، هدف هنر سنتی است و

کتابنامه

- ابن ابی اصیبعه، احمد بن قاسم. (۱۳۸۶)، *عیون الانباء فی طبقات الاطباء*، ترجمه: جعفر غضبان، تهران: دانشگاه علوم پزشکی ایران.
- ابن بطلان بغدادی، مختار بن حسن. (۱۳۶۶)، *تقویم الصحة*، تصحیح: غلامحسین یوسفی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ابن سینا، حسین بن عبدالله. (۱۳۷۵)، *الاشارات و التنبيهات*، با شرح خواجه نصیرالدین طوسی و شرح الشرح قطب الدین رازی، قم: نشر البلاغه.
- _____ . (۱۳۸۶ق)، *الشعر من کتاب الشفاء*، قاهره: الدار المصرية للتألیف و الترجمة.
- _____ . (۱۳۶۳ب)، *المبدأ و المعاد*، به اهتمام عبداهل نورانی، چاپ اول، تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه مک گیل با همکاری دانشگاه تهران.
- _____ . (۱۳۶۴)، *النجاه*، تهران: المكتبة المرتضوية.
- _____ . (۱۳۲۶ق)، *تسع رسائل فی الحکمة و الطبيعيات (الرساله الخامسه: فی اقسام العلوم العقلیه)*، قاهره: دار العرب.
- _____ . (۱۳۳۱الف)، *رساله فی نفس*، با مقدمه و حواشی و تصحیح دکتر موسی عمید، تهران: سلسله انتشارات انجمن آثار ملی.
- _____ . (۱۳۸۳الف)، *رگ شناسی یا رساله در نبض*، تصحیح سیدمحمد مشکوه، همدان: دانشگاه بوعلی سینا.
- _____ . (۱۳۶۳الف)، *روانشناسی شفا - الفن السادس من کتب الشفاء*، مترجم: اکبر دانا سرشت، فصل دوم، چاپ پنجم، تهران: سپهر.
- _____ . (۱۳۸۳ب)، *طبیعیات دانشنامه علائی*، تصحیح: سیدمحمد مشکوه، همدان: دانشگاه بوعلی سینا.
- _____ . (۱۳۵۳ق)، *فی الفعل و الانفعال و اقسامها*، حیدرآباد دکن: مطبعة مجلس دائرة المعارف عثمانی.
- _____ . (۱۳۹۰)، *قانون*، جلد ۱، مترجم: عبدالرحمن شرفکندی (ههژار)، چاپ سیزدهم، تهران: سروش.
- _____ . (۱۳۳۱ب)، *کنوز المعزمین*، تصحیح: جلال الدین همایی، ناشر: انجمن آثار ملی.
- اخوینی، ربیع بن احمد. (۱۳۷۱)، *هدایه المتعلمین فی الطب*، مشهد: دانشگاه فردوسی.
- استراثنبرگ. (۱۳۹۴)، *فضاهای شفابخش*، تهران: انتشارات کیمیا.
- استنوی، اندرو. (۱۳۸۳)، *دایره المعارف شفا*؛ ۳۲ روش درمانی نامتعارف، ترجمه: پرویز پهلوان، تهران: یاهو.

درمان انسان می توان به تأثیر تصاویر بر یکی از اصول شش گانه طب سنتی اشاره کرد؛ به گونه ای که تصاویر محیطی با ادراک توسط حواس ظاهری و باطنی و تأثیر گذاشتن بر اعراض نفسانی (حالات روانی) باعث تغییرات در زنجیره امور طبیعی می شود و با برهم زدن یا برقراری تعادل بدن بر سلامتی انسان تأثیر می گذارد. زیرا تصاویر به واسطه خصوصیاتش دارای کیفیت های چهارگانه هستند و بر ارکان بدن، مزاج و اخلاط افراد تأثیر می گذارند و با تحت تأثیر قرار دادن قوای انسان، سایر امور طبیعه را تحت تأثیر قرار می دهند. در نتیجه با اثرگذاری بر تعادل جسم و روان انسان یا به عبارتی سوء مزاج یا اعتدال مزاج، تغییر افعال که هدف نهایی و آخرین زنجیره امور طبیعی می باشد را باعث می گردند. همان گونه که شواهد نشان از این دارد که معماران سنتی با روش تصویر درمانی بیگانه نبوده اند، بهتر است امروزه نیز معماران در طرح های خود با توجه به نیاز کاربران فضا از اشکال و تصاویر شادی آور، حاوی ترکیب رنگ های شاد در محیط ها، بهره گیرند تا بتوانند معماری سلامت محور یا شفابخش را برای کاربر به ارمغان بیاورند.

پی نوشت ها

۱. الف اسباب اربعه بدن انسان؛ سبب مادی: مواد اولیه تشکیل دهنده بدن انسان؛ سبب صوری: خصوصیات بدن و اجزای تشکیل دهنده آن؛ سبب فاعلی: خالق یکتا؛ سبب غایی: وظایف و عملکردهای بدن و اجزای آن. ب. اسباب اربعه سلامتی یا بیماری؛ سبب مادی: بدن (جسم) انسان و اجزای آن؛ سبب صوری: خصوصیات و شرایط سلامتی یا بیماری؛ سبب فاعلی: عوامل مؤثر بر سلامتی و بیماری؛ سبب غایی: وظایف و عملکرد انسان

2. Positive Distraction

۳. قوه طبیعی را دو نوع دانسته اند؛ نوع اول برای نگاهداشت و کارسازی بدن است و تا زمانی که بدن زنده است و رشد و نمو دارد، به تن روزی می رساند و نشو و نما می بخشد. جایگاه این قوه کبد است و کنش های آن از کبد سر می زند. نوع دوم برای نگاهداشت نوع مخلوق و زاد و ولد است.

۴. قوه محرکه دارای دو قسم است: ۱. قوای باعثه بر حرکت شامل: الف- قوه باعثه قریبه؛ ب- قوه باعثه بعیده و ۲. قوای فاعل بر حرکت شامل: الف- قوه متشنجه عضل، ب: قوه مرخیة عضل.

(۱۳۹۶)، «ایجاد فضاهای شفابخش در بیمارستان‌ها با نگرش به آموزه‌های طب سنتی ایران»، مجله طب سنتی اسلام و ایران، ۸ (۴): ۴۶۲-۴۵۱.

سلطان‌زاده، حسین. (۱۳۸۷)، *فضاهای معماری و شهری در نگارگری ایرانی*، تهران: چهارطاق.

طاهری، جعفر. (۱۳۹۵)، «حمام در متون طب دوره‌ی اسلامی: نظریه و عمل» مجله پژوهش‌های معماری اسلامی، ۴ (۱): ۴۶-۶۱.

عزیزی ناصرآباد، علی؛ شاهرودی، عباسعلی. (۱۳۹۹)، «بررسی تأثیر یک عنصر شهری (پل) بر عملکرد مغز شهروندان، تازه‌های علوم شناختی»، ۲۲ (۲): ۸۲-۱۰۱.

فاطمی، فریمه؛ افضل طوسی، عفت‌السادات. (۱۴۰۰)، «آسیب‌شناسی جایگاه تصویر در فرهنگ جهانی با رویکرد انسان‌شناسی تصویر»، مبانی نظری هنرهای تجسمی، ۶ (۲): ۶۹-۸۰.

فروتن، منوچهر. (۱۳۸۹)، «زبان معمارانه نگاره‌های ایرانی»، هویت شهر، ۴ (۶): ۱۳۱-۱۴۲.

فعالی، محمد تقی، (۱۳۷۶)، *ادراک حسی از دیدگاه ابن سینا*، قم: دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم.

کنبی، شیل. (۱۳۹۱)، *نقاشی ایرانی*، ترجمه: مهدی حسینی، تهران: دانشگاه هنر.

کیانی، کاظم. (۱۳۹۰)، *مزاج‌شناسی و شناخت طبایع*، تبریز: زر قلم.

گاتری، دلیو. کی. سی. (۱۳۷۵)، *تاریخ فلسفه یونان - فیثاغورس و فیثاغوریان*، ترجمه: مهدی قوام صفری، تهران: فکر روز.

گروتز، یورگ کورت. (۱۳۸۹)، *زیبایی‌شناسی در معماری*، ترجمه: مجتبی دولتخواه، سولماز همتی، تهران: دولت‌مند.

کرس، گونتر؛ لیوون، تئوون. (۱۳۹۵)، *خوانش تصاویر دستور طراحی بصری*، تهران: هنر نو.

گیلانی (ملک الاطبا رشتی)، محمدکاظم بن محمد. (۱۳۹۳)، *حفظ‌الصحه ناصری*، تصحیح: رسول چوپانی، تهران: انتشارات طب سنتی ایران.

مخلصی، محمدعلی. (۱۳۸۲)، «تزئینات و آرایه حمام»، مجله کتاب ماه هنر، ۵۸ (۵۷): ۱۱۴-۱۰۶.

مسعودی، علی‌بن‌الحسین. (۲۰۰۵)، *مروج الذهب و معادن الجواهر*، مجلد ۳. اعتنی به و راجعه کمال حسن مرعی. بیروت: المكتبة العصرية.

مظفری‌خواه، زینب؛ گودرزی، مصطفی. (۱۳۹۱)، «بررسی فضا در نگارگری ایرانی با تأکید بر منتخبی از آثار بهزاد»، مطالعات هنر اسلامی، ۸ (۱۶): ۷-۲۰.

الغزولی، علاءالدین علی‌بن‌عبدالله. (۱۲۹۹ق)، *من مطالع البدر فی منازل السورور*، جلد ۲، قاهره: مطبعه اداره الوطن.

ایتن، یوهانس. (۱۳۸۴)، *ایتن: عناصر رنگ*، ترجمه: بهروز ژاله دوست، چاپ ششم، تهران: عفاف.

بلخاری، حسن. (۱۳۸۴)، *نسبت عناصر اربعه با مربع و تأثیرات آن بر هنر و معماری مقدس*، مقالات اولین هم‌اندیشی هنر و عناصر طبیعت (آب، خاک، هوا، آتش)، تهران: فرهنگستان هنر.

بهشتی‌پور، محسن. (۱۳۸۴)، *روح، روان، احساس، جسم، ایجاد تعادل و هارمون*، تهران: نشر اجتماع.

پوپ، آرتور اپهام و دیگران. (۱۳۷۸)، *سیر و صور نقاشی ایران*، ترجمه: یعقوب آژند. تهران: مولی.

ثابتی، الهه. (۱۳۸۱)، «فضای اجرای موسیقی در مینیاتور ایرانی»، نشریه صفا، ۳۴ (۱۲): ۱۴۵-۱۳۳.

جانی‌پور، بهروز، محمدی، نیلوفر، رضائی میرقاند، گلشن. (۱۳۹۹)، «همگرایی معماری ایرانی با هنر نگارگری»، باغ نظر، ۱۷ (۹۰): ۹۲-۸۱.

جرجانی، سیداسماعیل. (۱۳۹۳)، *ذخیره خوارزمشاهی*، سه‌جلدی، مقدمه و تصحیح و تعلیقات: حسین علینقی با همکاری هادی نژاد فلاح، زیر نظر یوسف بیگ باباپور، تهران: سفیر اردهال.

جوادی، شهره. (۱۳۸۳)، «منظره پردازی در نگارگری ایران»، باغ نظر، ۱۱ (۱): ۳۷-۲۵.

جهانگرد، علی‌اکبر. (۱۳۹۷)، «نظریه شرق‌شناسی پنهان و کاربست مفهوم عالم مثال در تفسیر نگارگری ایرانی»، *کیمیای هنر*، ۷ (۲۷): ۹۱-۷۷.

حاجی قاسمی، کامبیز. (۱۳۹۲)، *مروری بر تاریخ معماری ایرانی - اسلامی*، در جستارهایی در چیستی هنر اسلامی، تهران: متن.

خردمند، توازیانی، قاضی زاده. (۱۴۰۰)، «انفعال و عواطف انسانی در مواجهه با آثار هنری بر مبنای حکمت سینوی»، *دو فصلنامه حکمت سینوی*، دوره ۲۵ (۶۵): ۱۹۵-۲۱۵.

رازی، محمدبن زکریا. (۱۳۷۵)، *بهداشت روانی (طب روحانی)*، ترجمه: جمعی از استادان حوزه علمیه قم و دانشگاه الزهراء، تهران: انجمن اولیاء و مربیان جمهوری اسلامی ایران.

ریبعی، هادی؛ غفاری، میترا. (۱۳۹۷)، «تأملی بر جایگاه نقاشی در حکمت سینوی»، *کیمیای هنر*، ۷ (۲۸): ۹۱-۷۹.

رحیمی مهر، وحیده. (۱۳۹۶)، «تبیین جایگاه معماری در طب سنتی ایران» رساله دکتری، دانشگاه آزاد تهران جنوب.

رحیمی مهر، وحیده؛ متدین، حشمت اله؛ مهربانی، مهرزاد.

- Parra J, Kalitzin SN, Lopes da Silva FH, (2005), Photosensitivity and visually induced seizures. *Curr Opin Neurol*, 18(2):155–159. <https://doi.org/10.1097/01.wco.0000162857.52520.6897>.
- Rahimimehr, V, (2021), Light and color therapy: the role of light and color in architecture from the perspective of traditional Persian medicine, *Traditional Medicine Research*, 6(5):47
- Rolim AL, Canuto R. (2016), Architecture and neuroscience: To-wards spatial atmosphere and sensory experience in a phenomenology-based design methodology. ANFA Conference, California, USA. (Salk Institute for Biological Studies, La Jolla, CA)
- Ruga W, (2000), A healing environment by design, modern healthcare, 30(44): 24.
- Schouten, K. A., Van Hooren, S., Knipscheer, J. W., Kleber, R. J., and Hutschemaekers, G. J. (2018). Trauma-focused art therapy in the treatment of posttraumatic stress disorder: a pilot study. *J. Trauma Dissociation* 20, 114–130. doi: 10.1080/15299732.2018.1502712
- Seshia SS, Carmant L. (2005), Visual-sensitive epilepsies: classification and review. *Can J Neurol Sci* , 32(3):298–305. <https://doi.org/10.1017/s0317167100004169> 98.
- Singhi PD, Bansal D. (2004) Self induced photosensitive epilepsy. *Indian J Pediatr*, 71(7):649–651. <https://doi.org/10.1007/bf02724128> 99.
- Staricoff, R.L., Duncan, J., Wright, M., Loppert, S., and Scott, J. (2001), A Study of the Effects of the Visual and Performing Arts in Healthcare, *Hospital Development* 32, 25–28.
- ندیمی، هادی. (۱۳۸۶)، کلک دوست: ده مقاله در هنر و معماری، اصفهان: سازمان رفاهی و تفریحی شهرداری اصفهان، سازمان فرهنگی تفریحی شهرداری اصفهان.
- نریمانی، محمد؛ ابوالقاسمی، عباس؛ ایل بیگی قلعه‌نی، رضا. (۱۳۹۷)، «تأثیر نقاشی‌درمانی بر کارکردهای اجرایی و هماهنگی دیداری-حرکتی کودکان مبتلا به اختلال خواندن. مجله مطالعات ناتوانی»، (۸): ۵۰-۵۰.
- هایزنبرگ، ورنر. (۱۳۷۰)، فیزیک و فلسفه، محمود خاتمی، تهران: انتشارات علمی.
- Belting, H, (2011), An anthropology of images: Picture, medium, body, Princeton: Princeton University Press.
- Cusack P, Lankston L, Isles C. (2010), Impact of visual art in patient waiting rooms: survey of patients attending a transplant clinic in Dumfries. *JRSM Short Rep*, 1(6):52. doi: 10.1258/shorts.2010.010077. PMID: 21234115; PMCID: PMC2994357.
- De Paiva A. (2016) Neuro-architecture & workplace design how space can affect performance and well-being, ANFA Conference, California, USA.
- Eberhard JP. (2009), Brain landscape the coexistence of neuroscience and architecture. New York :Oxford University Press.
- Haeyen Suzanne, Staal Merel, (2021) ,Imagery Rehearsal Based Art Therapy: Treatment of Post-traumatic Nightmares in Art Therapy, *Front. Psychol*, 11:628717. doi: 10.3389/fpsyg.2020.628717.
- Malchiodi, C. A. (2020). Trauma and Expressive Arts Therapy: Brain, Body, & Imagination in the Healing Process. New York, NY: Guilford Press.
- Morichetto H, Wijk H, Nylander O, (2016) Atmosphere, wellbeing and health in residential architecture: Linkages to neuroscience? ANFA Conference, California, USA. . (Salk Institute for Biological Studies, La Jolla, CA)